

Dossier
Realitat deformada

LES NOVES VÍCTIMES

Cent anys després de definir la veritat com la primera víctima de la guerra, aquest fenomen és més vigent que mai als conflictes actuals

Les intoxicacions mediàtiques eren una constant en les guerres. Però en l'actualitat les mentides en entorns bèl·lics s'han convertit en una multitud de falsedats que floreixen en qualsevol conflicte polític en què la ciutadania tingui a disposició unes xarxes socials que en permeten la distribució massiva. En els nous temps, el periodisme ha de lidiar amb la postveritat, una fàbrica de notícies falses que hauria estat el somni humit de qualsevol estrateg militar de temps pretèrits.

TEXT EUDALD COLL

El 1917, en un discurs durant la Primera Guerra Mundial, el senador nord-americà Hiram Johnson, que havia exercit de periodista, va pronunciar aquesta frase: “La primera víctima quan arriba la guerra és la veritat”. Altres, però, atribueixen la cita al noble britànic Arthur Augustus William Harry Ponsonby que, el 1928, va escriure “quan es declara la guerra, la veritat és la primera víctima” al llibre *La falsedad en los tiempos de guerra* (1928). El 6 d'octubre, el periodista Francesc Bracero repassava, així, a *La Vanguardia*, l'origen de la famosa frase, relacionant-ho, acte seguit, amb els temps actuals. “A Catalunya no hi ha una situació bèl·lica, però sí que hi ha un greu conflicte polític en el qual la propaganda és un dels elements que distorsionen el que arriba al públic”, escrivia.

Si bé l'autoria de la frase, doncs, no està del tot clara, és evident que el sentit de la mateixa és plenament vigent, sobretot després del Brexit i de les eleccions nord-americanes. I és que fa dècades –segles fins i tot– que les mentides, els rumors i les intoxicacions són una arma de primer ordre, també a casa nostra.

El periodista Marc Argemí ha analitzat la importància del rumor en dos llibres. En el primer (*Rumors en guerra. Desinformació. Internet i Periodisme*, Acontravent, 2013), analitza la credibilitat dels rumors i les notícies durant la Segona Guerra Mundial, mentre que en el segon (*El sentido del rumor. Cuando las redes sociales ganan en las encuestas*, Península, 2017) se centra en

ARA QUALSEVOL POT IDEAR OPERACIONS DE PROPAGANDA QUE FINS FA NO GAIRE CREAVEN ELS SERVEIS D'INTEL·LIGÈNCIA DELS GOVERNS

l'àmbit actual de les xarxes socials. Argemí assegura que la mentida “sembla inherent a qualsevol conflicte humà”. “No es tracta –prosegueix– només d'una voluntat expressa de mentir, necessàriament. A més de la mentida, en els conflictes xoquen visions divergents de la situació, i per tant

propostes i solucions diferents als problemes que es detecten socialment. En altres paraules, uns veuen còncau allò que altres veuen convex: algú pot estar mentint,

"COM A INDIVIDUS I COM A SOCIETAT, HEM PERDUT LA CAPACITAT D'INDIGNACIÓ ENVERS LA MENTIDA" FERRAN LALUEZA, UOC

poden mentir tots dos, o poden tenir part de raó tots dos costats. La diferència és de perspectiva, en primer lloc, i de respecte a la veritat, en segon lloc”.

I ARRIBA LA POSTVERITAT

En aquest context, amb l'aparició de les xarxes socials sorgeix el fenomen de la *postveritat* i ja no cal una guerra per començar a fabricar mentides, sinó que ara qualsevol conflicte polític o campanya electoral és terreny adobat per a mentides malintencionades. “L'anomenada *postveritat* consisteix, bàsicament, en l'efecte amplificador d'una ‘notícia falsa’ per part dels que no tenen criteris professionals en la difusió de continguts, fonamentalment en les xarxes socials”, explica Manuel Martín Algarra, catedràtic d'Opinió Pública de la Universitat de Navarra i president de la Sociedad Española de Periodística (SEP).

Diferents estudis mostren com més d'un 60% dels nord-americans i la meitat dels europeus recorren a les xarxes per estar al dia del que passa. Són una gran font d'informació però, també, un gran propagador de mentides. Segons ha predit la consultora Gartner, l'any 2022, a Occident es consumiran més notícies falses que verdaderes i no hi haurà prou capacitat ni material ni tecnològica per eliminar-les.

“Notícies falses n'hi ha hagut sempre, ara bé, el que les caracteritza en els nostres dies és la viralitat i la capacitat de votar

dels ciutadans que són enganyats com a conseqüència d'això, i tot s'ha de dir, de la ingenuïtat o falta de cautela”, assegura Martín Algarra.

Ara ja no calen uns serveis d'intel·ligència que elaborin mentides enmig de la guerra. Tot és més fàcil. “Les

xarxes han permès liberalitzar la propaganda en una forma de la qual no se'n té precedent. Actualment, un particular, ja sigui una persona, un grup de pressió, un conglomerat empresarial o un partit polític, té la capacitat d'idear i d'impulsar operacions propagandístiques que fins no fa gaire només estaven a l'abast de governs. Les xarxes són mitjans per fer córrer missatges amb menys barreres d'entrada que la ràdio, la televisió i la premsa. Així, per exemple, Trump arriba per mitjà de Twitter a volums d'audiència similars al *New York Times* sense necessitat de ser entrevistat per algun periodista d'aquesta capçalera”, explica Argemí. “Aquest fenomen –prosegueix– té una part positiva, com és la possibilitat d'escoltar més veus que aquelles que tenen accés als mitjans de comunicació tradicionals; i en té una de negativa, com és que aquesta mateixa possibilitat no exclou veus que el que volen no és informar sinó desinformar, i els usuaris tenim difícil destriar el gra de la palla”.

VIRALITAT PROBLEMÀTICA

Un dels grans problemes de les mentides digitals és la rapidesa a expandir-se. Ferran Lalueza, professor de Comunicació i *Social Media* de la Universitat Oberta de Catalunya i autor de la novel·la *The show must go on* (UOC Editorial, 2017), que exemplifica com els rumors i les mitges veritats poden enfonsar la reputació d'una organització, destaca “la capacitat que tenen les xarxes socials de difondre determinats missatges a milers, o fins i tot milions, de destinataris pràcticament instantàniament. L'impacte és tan gran i tan veloç que, quan els

GUERRES INTOXICADES

Diferents conflictes bèl·lics han viscut el pes de les mentides

Els rumors i les mentides en conflictes bèl·lics són nombrosos al llarg de la història. Alguns exemples:

GUERRA DE SUCCESIÓ

Els dos bàndols van alimentar els rumors i les mentides, sobretot durant el setge de Barcelona. El *Diario del sitio y defensa de Barcelona* i altres fulls austriacistes –que buscaven la divisió entre castellans i francesos– publicaven que els desertors borbònics eren ben tractats quan no era cert. També, les publicacions borbòniques mentien sobre la fugida de ciutadans i soldats de Barcelona amb xifres falses.

REVOLUCIÓ FRANCESA

Tot i que encara no existien els grans mitjans de masses, la gran quantitat de mentides que es van publicar sobre Maria Antonieta als diaris de l'època eren propaganda política deliberadament falsa. Un fet que va contribuir a l'odi de molts súbdits cap a la reina, que acabaria sent executada el 1793.

PRIMERA GUERRA MUNDIAL

La Gran Guerra fou l'inici de la lluita per la informació mitjançant la censura i la propagada. Es va donar en un context de mitjans de masses i una rivalitat internacional alimentada per un exacerbada nacionalisme. Les mentides constants mostraven la monstrositat de l'enemic, com quan es deia que els alemanys llançaven nadons belgues a l'aire per clavar-los les baionetes.

SEGONA GUERRA MUNDIAL

A diferència de la Primera Guerra Mundial, en aquest conflicte es va optar més per una guerra psicològica amb l'ajut dels mitjans. La

manipulació de l'opinió pública en favor dels aliats es va realitzar gràcies a rumors i mentides difosos per la premsa. Al bàndol nazi, Joseph Goebbels, ministre de Propaganda, va dir allò de “digues una mentida mil cops i es convertirà en veritat”. Per fer-ho va tenir el suport de la premsa.

GUERRA DEL VIETNAM

La guerra es va iniciar amb una mentida (el fals atac de Vietnam del Nord a vaixells nord-americans) ordida pels serveis secrets. Va ser el darrer conflicte armat en què la premsa tingué llibertat de moviments. Les crues imatges que arribaven van generar un fort rebuig en la població, fet que provocà que, a partir de llavors, la premsa estigués molt controlada.

GUERRA DELS BALSANS

Els mitjans van tenir un paper clau en la manipulació mediàtica que va portar al conflicte. “Els mitjans han instigat deliberadament l'odi”, va assegurar Zlatko Dizdarevic, redactor en cap del diari *Oslobodenje* de Sarajevo. El 1992, una missió internacional de periodistes va visitar el país i va tornar esgarrifada per la manipulació dels mitjans.

GUERRA DEL GOLF

Una de les guerres amb més mentides, com les inexistents armes de destrucció massiva o la propaganda que definia l'exèrcit iraquí com el quart més poderós del món. Una de les imatges icòniques, la del cormorà ple de petroli, era d'anys abans. Hi hagué rumors intencionats, com que els iraquians havien desconnectat les incubadores dels hospitals perquè les necessitaven per la guerra, matant els nadons.

missatges divulgats són falsos, combatre la desinformació generada es fa terriblement difícil. Sobretot perquè els patrons de *viralitat* primen continguts xocants i sensacionalistes en detriment dels continguts acurats i rigorosos”.

Laluzia també incideix en com “l'emotivitat visceral ha guanyat, definitivament, la partida a la racionalitat equilibrada. És una victòria que ja podia constatar-se des de fa temps en molts programes de ràdio i de televisió, encara que en l'entorn de les xarxes socials s'ha exacerbada a causa de l'anomenada *bombolla de filtre*. Els algoritmes provoquen que no accedim a tota la informació en igualtat de condicions, sinó que es prioritza sistemàticament aquella que millor encaixa amb la nostres creences preexistents, que es veuen permanentment reforçades propiciant un rebuig cada cop més ferotge de qualsevol opció alternativa”.

Laluzia encara afegeix una tercera circumstància com és que “en bona mesura, com a individus i com a societat hem perdut la capacitat d'indignació vers la mentida”. Segons ell, això passa “en part, a causa d'un excés de relativisme mal entès però, sobretot, perquè l'entorn en línia ens genera una percepció molt diluïda dels conceptes d'*autoria* i de *responsabilitat*. Això fa que persones que mai crearien continguts falsos no tinguin, en canvi, cap recança a l'hora de difondre'ls àmpliament tot i tenir sospites respecte de la veracitat, o fins i tot tenint-ne evidències de la falsedat”.

LA POLARITZACIÓ DEL PROCÉS

I en aquest entorn constant de *fake news* expandint-se massivament, té lloc el Procés. El que temps enrere passava enmig d'una guerra, ara té lloc en un conflicte polític com el que es viu a Catalunya. “En situacions extremes, com ara durant els grans conflictes bèl·lics, els estratèges de comunicació tendeixen a traspasar les línies vermelles que separen la persuasió de la manipulació, i la mentida és

Cartells propagandístics de la Primera i la Segona Guerra Mundial i de la Guerra Civil espanyola.

converteix sovint en una arma potent i recurrent. El problema que tenim ara és que aquestes dinàmiques excepcionals s'han *normalitzat* i alguns *spin doctors* de la política les empen sistemàticament sense recança, particularment en escenaris molt polaritzats i en moments que, amb més o menys fonament, són considerats de

DES DELS DOS BÀNDOLS DEL PROCÉS, S'ACUSA L'ALTRE DE MANIPULAR LA INFORMACIÓ I DE GENERAR NOTÍCIES FALSES

gran transcendència. Ho hem vist en les eleccions presidencials nord-americanes del 2016 i, més recentment, en algunes estratègies ideades tant per impulsar com per soscar l'anomenat *Procés català*", afirma Lalueza.

Manuel Martín Algarra afegeix que, "en general, les situacions en què els elements passionals i sentimentals entren en joc fins a l'extrem de deixar de costat o fins i tot fer desaparèixer la racionalitat necessària en l'opinió pública, són idònies per a l'engany, la manipulació i la intoxicació. Desapareixen els arguments, que sempre suposen un reconeixement de l'altre com a interlocutor, i apareixen les agressions que busquen aniquilar l'interlocutor. Una societat democràtica sense discrepàncies és una societat malalta".

ACUSACIONS CREUADES

En el context del Procés, tant des del costat independentista com des del sector unionista, s'ha carregat contra l'adversari acusant-lo d'utilitzar la postveritat. Per exemple, des de *Mèdia.cat*—l'observatori dels mitjans del Grup de Periodistes

Ramon Barnils— han analitzat les manifestacions de catalanofòbia a mitjans i en declaracions de personatges públics o en opinions a les xarxes i han denunciat les trenta-tres "agressions, amenaces o intimidacions" a professionals de la informació en manifestacions espanyolistes.

Però a l'altra bàndol ideològic, el grup de periodistes Pi i Margall—que busca "facilitar la convivència entre els catalans i d'aquests amb la resta d'espanyols"—denuncia l'assetjament polític a mitjans i periodistes crítics amb el Procés i critiquen que "els partits secessionistes han convertit els mitjans públics a Catalunya en pures eines de propaganda".

Al seu torn, els mitjans de comunicació han donat suport a aquests relats. Així, mentre des de TV3 s'ha informat dels atacs contra alguns periodistes per part d'altres espanyolistes, des de TVE s'ha alimentat el discurs sobre la parcialitat dels mitjans

públics catalans, com quan el 28 d'octubre *Informe Semanal* va emetre el reportatge *Posverdad y separatismo* on es podia escoltar una veu en *off* que, mentre s'oferien imatges de les càrregues policials de l'1 d'octubre, deia que "tot aquest conflicte s'ha d'entendre, en part, des de la idea de la postveritat (...). Han circulat moltes notícies falses sobre el que estava passant a Catalunya i a Espanya". El reportatge va rebre un munt de crítiques i fins i tot va ser denunciat a la Junta Electoral de l'emissora per la secció sindical de ccoo a RTVE.

És clar, doncs, que les intoxicacions i l'ús partidista de la informació afecta la professió. "Malauradament,—afirma Lalueza—en un context de mitjans molt afeblits com l'actual, massa sovint ens trobem amb un periodisme sensacionalista, tendencios i precaritzat, allunyat del model de periodisme de qualitat que, més que mai, ara necessitaríem per for front a fenòmens com la postveritat". Ç

Més informació a:

<https://goo.gl/vnCiQK> → Selecció de lectures sobre la desinformació elaborada pel Centre de Documentació Montserrat Roig del Col·legi de Periodistes

